

„TURYZM” 1991, z. 1

Janusz Bartoszek

FUNKCJA TURYSTYCZNA MUZEUM GÓRNICTWA WĘGLOWEGO W ZABRZU

LA FONCTION TOURISTIQUE DE MUSÉE DE L'INDUSTRIE
MINIÈRE DE CHARBON À ZABRZE

TOURIST FUNCTION OF THE MUSEUM OF COAL MINING
IN ZABRZE

Muzeum Górnictwa Węglowego jest jedyną w kraju oraz jedną z kilku w Europie placówek muzealnych ukazujących historię górnictwa węglowego i kopalnictwa kruszyw, ewolucję techniki górniczej, dorobek myśli naukowej i kultury oraz tradycje ludzi związanych z węglem.

Idea utworzenia Muzeum Górnictwa zrodziła się w końcu lat 40-tych, kiedy to Związek Zawodowy Górników utworzył w Sosnowcu Muzeum Górnictwa. Placówka ta istniała i działała w latach 1947—1974. Muzeum ukazywało dzieje górnictwa, neolityczne górnictwo krzemienne, ponadto solne, kruszcowe i węglowe oraz modele nowoczesnych urządzeń kopalnianych. Po likwidacji muzeum w Sosnowcu część ekspozycji, dokumentów, przedmiotów i maszyn zabezpieczona została przez działacze Komisji Ochrony Zabytków Techniki Górnictwa istniejącej przy Stowarzyszeniu Inżynierów i Techników Górnictwa. Powstał też pomysł utworzenia nowego muzeum w Zabrzu. Jednym z jej propagatorów był dr Przemysław Rudnicki. Koncepcję tę poparło grono historyków z Muzeum Miejskiego w Zabrzu. Pozyskano również zrozumienie, przychylność i poparcie wojewódzkich oraz miejskich władz politycznych i administracyjnych, a także resortu górnictwa — dziś patrona placówki. Na siedzibę Muzeum przeznaczono zabytkowy gmach zlokalizowany u zbiegu ul. Bohaterów Warszawy oraz ul. 3-go Maja, ukształtowany zewnętrznie i wewnętrznie w pałacowych formach eklektyczno-secesyjnych. Obiekt ten, wznoszony w trzech etapach w latach 1874—1906, był znacznie zdewastowany. Przechodził zresztą różne koleje

losu. Początkowo był siedzibą starostwa zabrskiego (od 1874 r.), później gospodarzem obiektu były szkoły zawodowe (lata 1927—1939). Ostatnim jego właścicielem było Technikum Budowlane w Zabrzu. W latach 1978—1979 pod kierunkiem Zabrzańskie Zjednoczenia Przemysłu Węglowego trzy zabrzańskie kopalnie przeprowadziły generalny remont budynku, który po jego zakończeniu miał już nowego lokatora — Muzeum Górnictwa Węglowego.

Muzeum jest instytucją o charakterze naukowo-badawczym i oświatowym. Gromadzi, konserwuje, przechowuje, opracowuje naukowo i udostępnia dobra kultury w zakresie historii górnictwa oraz tradycji i kultury. Placówka posiada zbiory liczące 16 396 eksponatów (w tym 473 depozyty). Są wśród nich zabytki przejęte z Muzeum Regionalnego w Zabrzu i Związkowego Muzeum Górnictwa w Sosnowcu, dary górników i kopalni, a także zabytki i archiwalia zdobyte drogą zakupu. Spośród nabytków do najciekawszych należą: drewniana pralka mechaniczna z początków XX w. użytkowana na terenie Zabrza, cymbały z 1891 r. z wyrytym pozdrowieniem „Szczęść Boże”, płaskorzeźba J. Limburga z 1925 r. przedstawiająca pracę górników w kopalni, śląski ludowy strój druhny z początków XX w., barda górnicza z XVII—XVIII w., parowa lokomotywa przetokowa-wąskotorowa, wrębiarka typu Eickhoff, teodolit tochymetr firmy Otto Fenel Cassel, modele obudowy zmechanizowanej typu FAZOS i KRAB, model maszyny parowej z okresu międzywojennego, dokumentacja fotograficzna Zakładów Koksowniczych „Concordia”, komplet map górniczych rejonu „Castellengo” w Rokietnicy z 1936 r., księgi cechowe kopalni „Ludwigsglück” w Zabrzu.

Zbiory prezentowane są na wystawach stałych, objazdowych i czasowych. Stałe ekspozycje zgromadzone są w trzech działach: Historii Górnictwa i Techniki Górniczej, Przeróbki Mechanicznej i Przetwórstwa Węgla oraz Kultury Górniczej.

Wprowadzeniem do Muzeum są ekspozycje Gabinetu Geologii i Paleobotaniki Karbonu należącego do działu Historii Górnictwa i Techniki Górniczej. Ukazują one genetyczne pradzieje karbonu jako efektu trwających kilkadziesiąt milionów lat procesów geologicznych i chemicznych, z uwydatnieniem przetrwałych skamielin i odcisniętych śladów flory karbońskiej.

Dalsze ekspozycje Działu Historii Górnictwa prezentują zamierzczłą przeszłość polskiego górnictwa, a więc kopalnictwo krzemienne z rejonu Gór Świętokrzyskich, solnictwo wielickie i bocheńskie oraz górnictwo kruszcowe Dolnego i Górnego Śląska.

Wystawą ściśle związaną z kopalnictwem kruszyw jest ekspozycja ukazująca odprowadzanie wody z kopalni i transport węgla sztolnika-

mi. Pierwsza jej część wchodzi bowiem w skład Gabinetu Historii Górnictwa i prezentuje jeden z najciekawszych zabytków związanych z górnictwem, a mianowicie kunszt wodny z kopalni cyny w Gierczycie z XVIII w., służący do odprowadzania wody z urobisk.

Głębiej w tajniki górniczej techniki wprowadzają ekspozycje przedstawiające sposoby przewietrzania kopalń, eksploatacji złóż, a także zagadnienia związane z miernictwem, ratownictwem górniczym, robotami strzałowymi i łącznością.

Dużo miejsca poświęcono ludziom nauki związanym z górnictwem: S. Staszicowi, B. Krupińskiemu, W. Budrykowi i innym, a także sprawom szkolnictwa górniczego, np. jego historii. Przedstawia to ekspozycja pn. „W kręgu myśli i talentu”.

Na Dział Przeróbki Mechanicznej i Przetwórstwa Węgla składają się dwie wystawy. Są to ekspozycje pn. „Od węgla do nylonu i elan-y” oraz „Koksownie węgla w ujęciu historycznym”. Nie obejmuje on tak dużej liczby zagadnień i problemów jak Dział Historii Górnictwa, przedstawia natomiast przy pomocy schematów procesów technologicznych kolejne etapy chemicznej przeróbki węgla oraz jej finalne efekty.

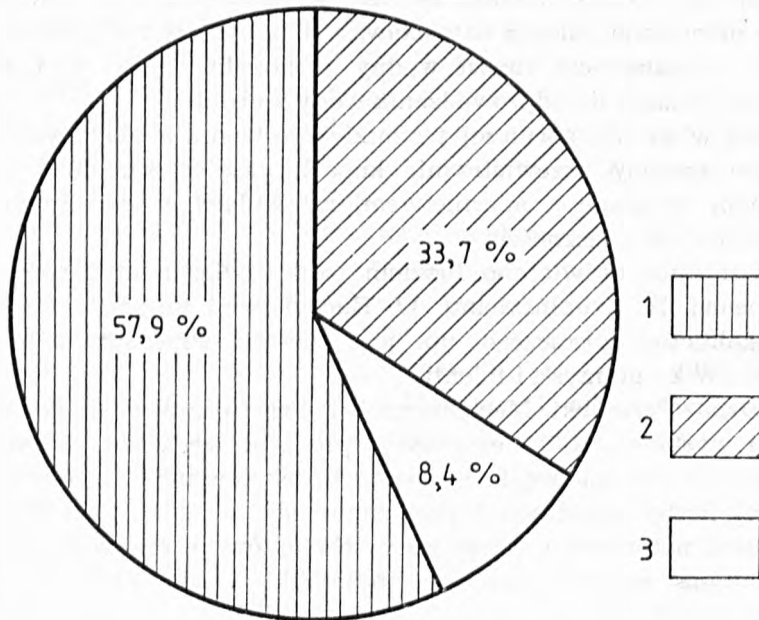
Ostatnim etapem zwiedzania muzeum jest Dział Kultury Górniczej i Tradycji, który gromadzi stroje i insygnia górnicze, przedstawia także, jak żył górnik, jak mieszkał i w jaki sposób spędzał czas wolny. W salach wystawowych tego działu odtworzono dawną izbę mieszkalną i typową, śląską kuchnię ze wszystkimi charakterystycznymi meblami i akcesoriami. Do omawianego działu należy także wystawa pt. „Barbara święta o górnikach pamięta”, przedstawiająca patronkę górników w literaturze, sztuce i fotografii, a także inne tradycje górnicze.

Ważnym uzupełnieniem nie tylko zbiorów działu kultury, ale i całego muzeum, jest kolekcja sztuki o tematyce górniczej i śląskiej. W zbiorach muzeum są prace takich wybitnych artystów-górników jak Teofila Ociepki czy Pawła Wróbla.

Na podstawie przeprowadzonych badań obejmujących okres od 1980 do 1986 r. można stwierdzić, iż muzeum odwiedzają turyści krajowi i zagraniczni. Ci ostatni stanowią jednak znikomą część — 3,5% ogólnej liczby.

Od 1983 r. następuje systematyczny wzrost liczby gości zagranicznych i krajowych odwiedzających muzeum. Duża liczba turystów w roku 1980 (początek działalności tej instytucji) jest wynikiem szeroko zakrojonej akcji propagandowej, natomiast radykalny jej spadek w roku następnym można wytłumaczyć sytuacją społeczno-polityczną w kraju.

Ruch turystyczny związany z muzeum przyjmuje formy zorganizowane (57,9%) i formy indywidualnego zwiedzania (33,7%). Odrębną

Rys. 1. Struktura ruchu turystycznego w Muzeum Górnictwa Węglowego w Zabrzu w latach 1980—1986

1 — turyści w grupach zorganizowanych; 2 — turyści indywidualni; 3 — goście honorowi muzeum

Dessin 1. La structure du mouvement touristique dans le Musée de l'Industrie Minière de Charbon à Zabrze dans les années 1980—1986

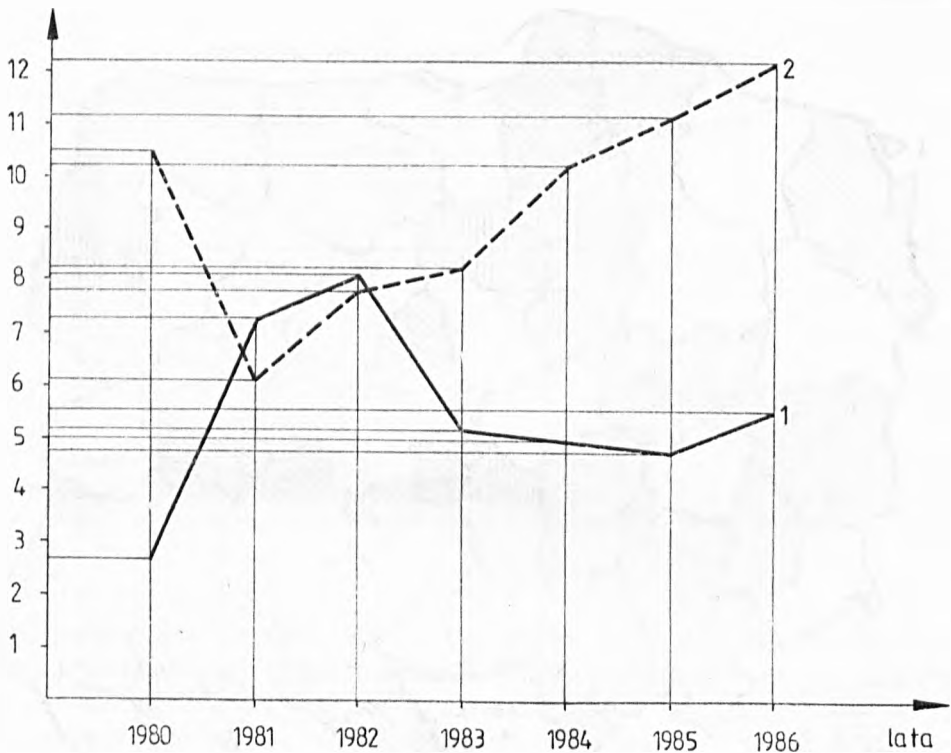
1 — touristes en groupes organisés; 2 — touristes individuels; 3 — hôtes d'honneur du musée

kategorię zwiedzających stanowią tzw. goście honorowi, których ogólna liczba stanowi ponad 8⁰/₀.

Reasumując wielkość indywidualnego i zorganizowanego ruchu turystycznego w latach 1980—1986 można zaobserwować spadkową tendencję indywidualnej formy zwiedzania i zdecydowany wzrost od 1982 r. zorganizowanego ruchu turystycznego (rys. 2). Spowodowane to zostało wzrostem zainteresowania zbiorami muzeum poza Śląskiem i nasyceniem własnego „ryнку” turystycznego. Pewnym potwierdzeniem owego „nasyceńia” rynku własnego jest zmniejszający się (mimo wzrostu ogólnej liczby zwiedzających) zorganizowany ruch turystyczny z Zabrza i zwiększenie liczby osób odwiedzających muzeum, a pochodzących z innych miast województwa katowickiego.

Zwiększanie się liczebności zorganizowanego ruchu turystycznego wiąże się z rozszerzeniem zasięgu terytorialnego tego ruchu skierowa-

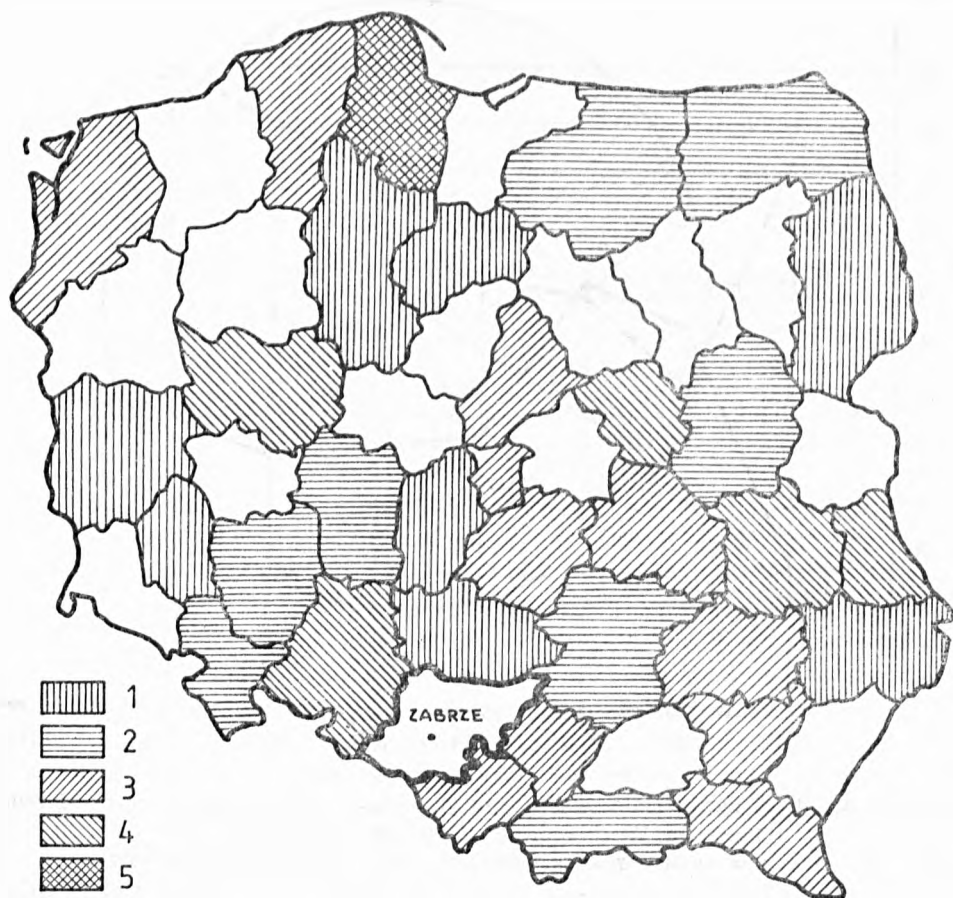
Rys. 2. Wielkość indywidualnego i zorganizowanego ruchu turystycznego w Muzeum Górnictwa Węglowego w Zabrzu w latach 1980—1986
1 — ruch turystyczny indywidualny; 2 — ruch turystyczny zorganizowany

Dessin 2. La grandeur du mouvement touristique individuel et organisé dans le Musée de l'Industrie Minière de Charbon à Zabrze dans les années 1980—1986
1 — mouvement touristique individuel; 2 — mouvement touristique organisé

nego do zabrzańskiej placówki. W miarę upływu lat zwiększała się liczba województw, z których pochodzili turyści zwiedzający ekspozycje muzeum. W 1980 r. odwiedzający muzeum pochodzili tylko z 5 województw, a w 1986 już z 30 województw.

Sam fakt, że turyści zwiedzający muzeum w latach 1980—1986 byli mieszkańcami aż 34 województw świadczy o ponadregionalnym znaczeniu placówki (rys. 3).

Większość turystów odwiedzających muzeum stanowią grupy młodzieży szkolnej. Specyfika zbiorów Muzeum Górnictwa i ich przydatność do celów dydaktycznych powoduje, że największe nasilenie ruchu turystycznego następuje tu w październiku (11,5%), listopadzie (13,6%) oraz grudniu (12,8%), a także w kwietniu (9,7%) i maju (11,5%). Są

Rys. 3. Zasięg terytorialny krajowego ruchu turystycznego w Muzeum Górnictwa Węglowego w Zabrzu w latach 1980—1986 (bez województwa katowickiego)

1 — województwa, z których pochodziło poniżej 1% turystów; 2 — 1—2% turystów; 3 — 2—5% turystów; 4 — 5—10% turystów; 5 — powyżej 10% turystów

Dessin 3. L'étendue territoriale du mouvement touristique du pays dans le Musée de l'Industrie Minière de Charbon à Zabrze dans les années 1980—1986 (la voïvodie de Katowice excepté)

Les voïvodies dont les habitants constituaient: 1 — moins de 1% des visiteurs; 2 — 1—2% des visiteurs; 3 — 2—5% des visiteurs; 4 — 5—10% des visiteurs; 5 — plus de 10% des visiteurs

to miesiące, w których proces dydaktyczny w szkołach przebiega w sposób najbardziej intensywny.

Odmienne kształtuje się natężenie indywidualnego ruchu turystycznego. Jego największe nasilenie następuje w miesiącach letnich (od czerwca do sierpnia — 10,3%), a najniższą frekwencję odnotowano

Tabela I

Wielkość zorganizowanego ruchu turystycznego
w latach 1980—1986

Le grandeur du mouvement touristique organisé
dans les années 1980—1986

Ruch turystyczny	Lata							Suma	%
	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986		
Krajowy	10 119	5 919	7 932	8 016	9 837	10 961	11 535	64 274	96,5
Zagraniczny	442	117	61	188	340	402	759	2 309	3,5
Ogólna liczba zwie- dzających	10 561	6 036	7 993	8 204	10 177	11 363	12 294	66 583	100,0

Z r ó d ł o: Badania własne.

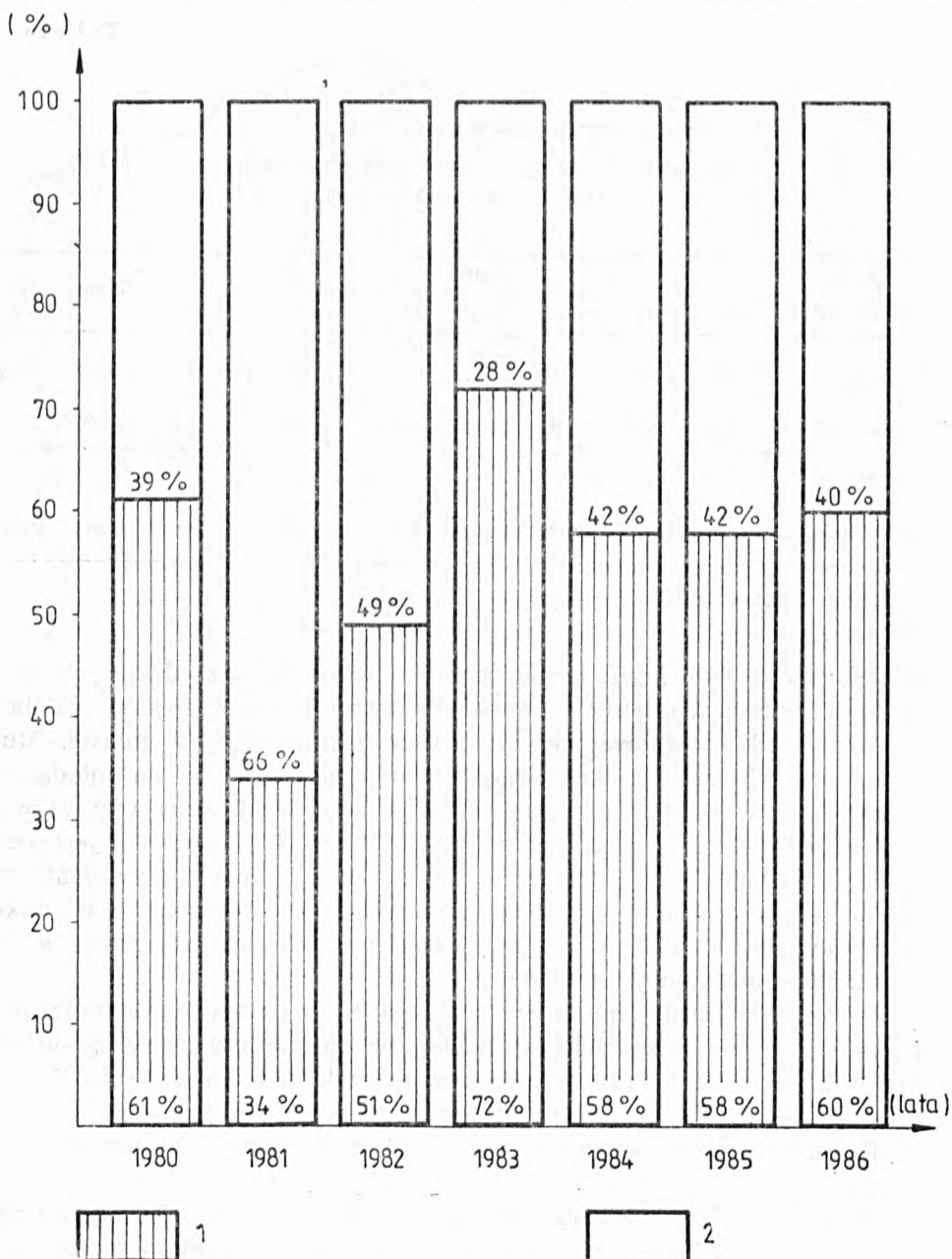
w styczniu (6,5%). Duża liczba osób indywidualnie zwiedzających muzeum w miesiącach letnich stanowi zapewne jeden z efektów działalności placówki, starającej się żywo uczestniczyć w życiu miasta. Muzeum włączyło się do akcji organizowania wypoczynku dla młodzieży pozostającej w mieście w czasie wakacji. Stąd też konkursy, wystawy, prelekcje i spotkania z ciekawymi ludźmi, których inicjatorem jest muzeum. Działalność ta przyczyniła się do zwiększenia indywidualnego ruchu turystycznego o charakterze poznawczym. Potwierdza to fakt, iż ponad połowę (54,3%) w indywidualnym ruchu turystycznym w latach 1980—1986 stanowiła młodzież.

Porównując liczbę młodzieży i dorosłych w indywidualnym ruchu turystycznym na przestrzeni lat 1980—1986 można stwierdzić, że od roku 1982 liczba młodzieży zawsze przewyższała liczbę dorosłych. Strukturę demograficzną ruchu turystycznego przedstawia rys. 4.

Krajowy ruch turystyczny stanowi blisko 97% ogólnej liczby zwiedzających.

W latach 1980—1986 muzeum zabrzańskie odwiedziło 2300 gości zagranicznych z 14 państw trzech kontynentów. Największą grupę stanowili goście z państw europejskich — 88,2% ogólnej liczby obcokrajowców zwiedzających muzeum, 9,1% to Azjaci, a 63 osoby (2,7%) pochodziły z Afryki, a dokładnie z Libii.

Wśród turystów europejskich przewagę mieli reprezentanci państw socjalistycznych (1777 osób), których liczba stanowi 87,3% ogólnej licz-

Kys. 4. Struktura demograficzna indywidualnego ruchu turystycznego w Muzeum Górnictwa Węglowego w Zabrzu w latach 1980—1986

1 — młodzież, 2 — dorośli

Dessin 4. La structure démographique du mouvement touristique individuel dans le Musée de l'Industrie Minière de Charbon à Zabrze dans les années 1980—1986

1 — jeunesse, 2 — personnes adultes

by Europejczyków zwiedzających sale wystawowe zabrzańskiego muzeum; 12,7⁰/₀ turystów europejskich to grupa z Europy Zachodniej.

Analizując ruch turystyczny można stwierdzić, iż muzeum jest placówką o znaczeniu przede wszystkim ponadregionalnym, a popularność jego zbiorów z każdym rokiem staje się coraz większa. Świadczy o tym rosnąca z roku na rok liczba turystów odwiedzających sale wystawowe.

Mgr Janusz Bartoszek
Podyplomowe Studium Turystyki
przy Instytucie Geografii Ekonomicznej
i Organizacji Przestrzeni
Uniwersytet Łódzki
al. Kościuszki 21
90-418 Łódź

Wpłynęło:
1 czerwca 1990 r.